

GTZ Santé, Projet d'appui à la réponse multisectorielle au VIH/SIDA
Information sur le VIH/SIDA et les IST

SANGO PONA BOKONO NA SIDA

Ekoteli _____	3
Oyo esengeli koyeba pona VIH mpe na SIDA _____	3
VIH/SIDA na bokengeli nzoto (système immunitaire) _____	4
Zonga mingi, moke, zonga eza te (Risque élevé, faible, nul) _____	5
Maladi oyo ezali kozuama na bosangani ya muasi na mobali _____	7
Bokono oyo ezali kozuama na bosangisi nzoto ya muasi na mobali : solo to lukuta ? _____	9
Soki tolongoli VIH na SIDA tala bilembo oyo ezali komonana na ba maladi oyo ezali kozuama na bosangani ya muasi na mobali _____	10
Mpo na kosilisa maladi oyo ezali kozuama na bosangani ya muasi na mobali _____	12
Ndembo ya komibatela na yango : eloko tosengelikosala te _____	13
Ndembo ya komibatela na yango : eloko okoki kosala _____	14

Ekoteli

Manso maye mazali na buku oyo, ekomami to ezuwami na buku « Services du personnel en uniforme – Initiative de pairs aidant sur le VIH/SIDA », oyo esalemaki na ligomba ya mosala na VIH/SIDA bona bandeko na sukutu, FHI (Family Health International / Impact), 2001.

Ndeko Tété K. M'BOWA, mokonzi ya CREM, nde mutu alimbolaki mateya maye namonoko ya lingala, bongo ezalaki na lopoto.

Oyo esengeli koyeba pona VIH mpe na SIDA

VIH EPASAMAKA NA NZELA KANI ?

- Na nzela ya bosangisi nzoto na moto oyo azali na VIH to SIDA.
- Na nzela ya makila, na tango osaleli biloko ezokisaka, moto oyo azali na bokono bwa Sida, to na bozangisi yo makila ya moto oyo azali na bokono bwa Sida (Moto moko na bato zomi, azui SIDA na nzala oyo).
- Na nzela ya mama-mwana, na tango ya kobota, ya komelisa mwana mabele, to na tango mama azali na zemi.

NA MBOKA NA BISO, SIDA EZWAMI MINGI NA NZELA YA BOSANGISI NZOTO MWASI NA MOBALI.

MAYI NA NZOTO YA MOTO OYO AZALI NA BOKONO BUA SIDA, OYO EPESAKA BOKONO BUA SIDA

- Mayi ya nzoto ya mobali na tango ya bosangisi nzoto
- Mayi ya nzoto ya mwasi na tango ya bosingisi nzoto
- Makila ya moto oyo azali na bokono bwa SIDA
- Mabele ya mama oyo azali na bokono bwa SIDA na bomelesi mwana

TOZONGELA

- VIH ezali microbe to virus oyo epesaka bokono bwa SIDA.
- SIDA ezali suka ya bokono bopesami na VIH
- Okoki komibatela na bokono bwa SIDA

- Bokono bua SIDA epesamaka te na ba nzela oyo :
  - na ngungi
  - na kindoki
  - na koyambana to kopesana mbote
  - na kolia sani moko
  - na kosala esika moko
  - na kosalisa to kofanda esika moko na moto abeli bokono bua SIDA.

VIH/SIDA na bokengeli nzoto (système immunitaire)

BOKONO BWA SIDA EUTI NA :

V = virus to microbe

I = immunodéficiency to bolembu na bokasi ya kokengela nzoto

H = humaine to moto

babengi yango virus ya SIDA to mikolobi (nyama) ya SIDA.

SIDA ELINGI KOLOBA NINI ?

S = Syndrome elakisi ligomba ya bilembo ya bimoniseli ya bokono fulani.

I = Immunitaire elakisi bokosi ya kongela nzoto na bokono fulani.

D = Déficiency, elakisi bolembu na bokasi na nzoto pona komibatela na bokono.

A = Acquire, elakisi oyo oswi na bomoi nayo, kasi na mbotama te.

LOLENGE VIH ESALAKA PONA KOPESA SIDA

Ngonga ya kimya (période silencieuse)

Tango moto songolo azwami na VIH (microbe ya sida) esengeli poso misatu (3 semaines) to sanza misato (3 mois), po ete microbe ya SIDA emonana na makila naye !

Na tango wana moto oyo ambiangami SEROPOSITIF.

Ngonga ya bozangi bilembo ya bokono (période asymptomatique)

Na tango monganga amoni virus ya SIDA na makila na moto, mpe tango moto oyo akoya kobela, mikolo mikoleka ebele, tino ata mbula zomi (10 ans), nde tobengi période asymptomatique.

Ngonga na bokono (période symptomatique)

Na tango oyo, moto akomi kolakisi bilembo ndenge na ndenge ya bokono ndenge ne ndenge, oyo tobiangi INFECTIONS OPPORTUNISTES, pona bolembu na nzoto ya moto oyo. Ezali lokola monguna akoti kati ya Camp pona bozangi makasi to pongi na ba "éclaireurs." Bokono yango nde lokola, pulupulu, kosukosu, kokonda na bosangi tina.

Zonga mingi, moke, zonga eza te (Risque élevé, faible, nul)

Zonga mingi ya kozwa SIDA

Elakisi libaku (mabaku) ya kozwa bokono ya SIDA.

- Bosangisi nzoto na mwasi to mobali kozanga komibatela
- Bosangisi nzoto ya mwasi na ya mobali na ndeko babengi ndumba
- Bosangisi nzoto ya mwasi na mobali o nzela ya masoko (sima)
- Kozala na bamakangu ebele (mingi)
- Ata ko moto azali na bokono ya IST, akosangisa nzoto na ya na mwasi pe alati condom te
- Bosangisi nzoto na moto oyo azali na bokono ya IST
- Kosangisa nzoto mwasi na mobali na sima ya bomeli masanga mingi
- Kopakola vaseline to mafuta songolo pona kolembisa condom
- Moto na bokono na SIDA oyo alingi kobota

Bozongisi moto makila oyo ezali na bokono bwa SIDA.

Zonga moke

Elakisi libaku (mabaku) ya kozwa bokono ya SIDA.

- Bosangisi nzoto na mwasi to mobali tango moko alati condom
- Bosangisi nzoto na mwazi to mobali pona mbongo ata olati condom
- Poso ya moto ezali ebateli enene kasi soki mwa pota ekutani na makila oyo ezali na nyama ya bokono bwa Sida

Zonga eza moke penza

Elakisi na ba nzela oyo, nano tozui moto oyo ozui SIDA, na yango te !

- Bozui kisi ya tonga
- Na kokata nzoloko
- Kokata eteni ya nzoto ya mwasi babengi clitoris
- Kosalela gilete (rasoirs) moko na bato mingi

Zonga eza te

- Nzela ya bosembo na molongani na yo
- Nzela ya koboya kosangisa nzoto na mwasi to mobali.
- Kopepuana, kolendisana bolingo, komipakola mpe komibimisa mayi ya mibali kati na bolingo.
- Ndambo moke ya VIH kati ya soyi to kopema oyo azali kopema. Ekoki kopesa moto mususu bokono te
- Bosangani bua nzoto kati na molongani oyo azali sembo mpe oyo azali na bokono wana te.
- Ezali na bobangi moko te, soki balingani mibale bakendaki komitalisa epai na monganga mpe batikali semba moko na mosusu.
- Kosangana na biloko ya kikuku, to biloko ya kolia to ya bilamba na moto oyo azali na bokono wana esala eloko te. VIH ezali nyama moko akufaka noki mingi libanda na nzoto. Azali kokufa noki noki na mopepe mpe na kosokola na mayi mpe sabuni.
- Kopepuana na kobenda lolemo. VIH ekoki kokutana kati na soyi, na boke penza mpo ekoka kokota epai na moto mususu.

- Kosungana na brosse ya konika mino to ya kobongisa suki.
- Kosungana na brosse ozali kaka mpe na bopeto na nzoto kasi ekoki kosalisa bozui ya VIH epai na moto mosusu te.
- Kosua ya ngungi. Soki ngungi azalaka momemi ya maladi wana ya VIH, bato mingi ya mbula nyonso, basengelaki bazua pasi yango.
- Kosimba nzoto ya moto oyo azali na VIH/Sida. Loposo ya nzoto ezali esika malamuni oyo ekangi VIH kaka soki moto azoki to azali na pota. Kozala na kikoso moko to nzongo moko (WC). Koleisa moto oyo azali na Sida. Komema kati na maboko nayo moto oyo azali na bokono ya Sida. Esengeli bazala na bokebi mingi soki bazali kosimba makila na mobali to ya muasi tango azali komona makila. Kasi makambo mosusu ezali na likama te.

Maladi oyo ezali kozuama na bosangani ya muasi na mobali

Bokono bozuamaka na nzela ya bosangisi nzoto mwasi na mobali = maladi oyo okozua bobele na kosungana. VIH mpe SIDA ezali mpe kozuama bongo. Esengeli kokamata likambo ya pasi oyo na bokebi nyonso :

- ezali kolakisa boye : moto oyo azali kolinga mingi bosangisi nzoto mwasi na mobali na bokebi te, akoki kokoma na kozua VIH.
- azali kopesa penza nzela na nyama oyo babengi VIH mpo akota na nzoto naye.

BOKONO OYO EZALI KOZUAMA NA NZELA YA BOSANGISI NZOTO YA MUASI NA MOBALI OYO EZALI MINGI AWA NA AFRIKA.

Tala molongo ya maladi oyo ezali mingi na Afrika mpe lolenge ya koyeba yango, bilembo na yango, mpe lolenge na bato baye bazui yango mpe lolenge ekosala soki basungami na munganga te.

Chlamydia

MIBALI : 25 % bakoki kozalana bilembo na nzoto na bango te. Mibali bakoki nde kozua pasi kati na nzoto to kosua lokola moto tango azali kosuba to kobungisa mayi.

BASI : 75 % bakoki kozala na bilembo na nzote te. Basi bakoki kozua kobeba na nzoto na bango ya basi na lolenge mabe, mpe makila kobimaka tango na tango, mpe basi na libumu (pelvieme) mpe lolandana na kosanza mpe nzoto moto. Basusu bakoki kozuama na pasi tango ya koruba mpe komona makila kati ya masuba tokozala na posa ya kosuba tango inso.

BASI MPE MIBALI : miso na bango ekoki mpe kozua pasi wana. Moto akoki kozua malali yango kati na miso naye soki akei kosimba bolumbu na bango mpe ayei kosimba miso na ye.

BANA : mama oyo azali na bokono bona, akoki kopesa bokono buango epai na miso ya mwana tango ya kobota mwana.

Gonorrhée (malali ya kobimisa pî to makila)

MIBALI : kobimisaka mayi na nzoto ya mibali (mayi ya kilo mpe ya jaune). Akoyoka kosua lokola moto aziki tango ya kosuba. Ba mibali mususu okomona etaliseli yango te.

MIBALI MPE BASI : bilembo ya pasi yango ekoki komonana sima ya bonsangisi ya mwasi mpe mobali koleka mikolo mibale kino zomi.

BASI : tango nyoso bilembo ezali te. Basi mosusu bazali komona mayi kokitaka bango na nzoto na bango ya basi ya langi ya jaune, mpe makila ekobanda kobimela bango pamba pamba, pasi tango ya kosuba, mpe pasi na se ya libumu.

SOKI BOKONO YANGO BASALISI YANGO TE : ekopesa kozanga kobota (kozala ekomba), mpe nzoto naye nyonso ekozuama na yango, soki aboti mpe basalisi ye te, mwana okoki kokufa miso na ye.

Herpes génitale

MIBALI MPE BASI : maladi oyo, ezali kouta na nyama mabe ya herpès simplex mpe akoki kozua yango na nzela ya bosangani ya nzoto ya muasi mpe mobali too na monoko. Bato basusu okomona elembo ya pasi yango te, kasi mingi na bango bazali kozua mokusa to kosua lokola ya moto oyo ezali kosalama na biteni ya nzoto ya mibali to basi to na masoko. Elembo yango

ekoki komonana sima na mikolo mibale kino zomi sima na bonsangani ya muasi mpe mobali mpe ekoki komi mela poso mibale to misato.

SOKI BAKEI NA MUNGANGA TE : 33 % ya bato bazali na pasi ya herpès mpe nzoto ekokoma na ba mbuma ya kopasuka ekopesa pasi mingi mpe ekoki kokoma kutu na cancer ya kuna na nzoto ya muasi to mobali mpe muana akoki kozua pasi oyo na tango ya kobotama naye.

Bokono oyo ezali kozuama na bosangisi nzoto ya muasi na mobali : solo to lukuta ?

Mutu nyonso asengeli koyeba ye moko penza soki asili kozua yango to te.

Lokuta : moto akoki kozua ba pasi yango mpe azangi komona bilembo. Likambo yango ezali kozuama mingi epai na basi mpo ete nzoto na bango ya basi ezali na kati na bango. Kasi epai na mibali baye bazui, makoto maana, lokola chlamydia bakoki kozanga bilembo ya pasi wana. Batu oyo bazui VIH bakomona na bilembo te, mpe bakoki kotikala boye tangu molayi, sima na ba mbula ebele kutu

Bokono wana ya bosangani ya muasi na mubali ekoki kobika kaka kolongola VIH soki moto akei kozua kisi epai ya monganga.

Lokuta : herpès pasi oyo moto azali kozua yango na bosangani ezali kobikate na tango tozali n'ango.

Nyama oyo ezali kopesa ba maladi oyo, ekoki kokota na nzoto ya moto na nzela ya nzoto ya muasi to ya mobali.

Lokuta : banyama oyo ezali kopesa ba pasi yango, ekoki kokota na nzoto ya moto na ba nzela mingi : nzoto ya muasi to ya mobali na masoko(na nzela ya sima), na munoko, na mbala mususu na miso VIH yango mpe ekoki kokota na nzoto o nzela ya makila soki batubi tonga to eloko mususu ya kozokisa soki ezali na nyama wana.

Oyo ezali na nyama yango (oyo ezali na bosoto)ekoki kosalema te, okoka kozua ba pasi ena na tango bosimbani na maboko to na tango bozali kosolola to kotambola to hobina elongo na moninga.

Solo : tango inso ba pasi yango ezuamaka kaka tango bosangani nzoto na moto oyo azali na bokono yango.

Mingi na ba pasi oyo, ekoki kopesa pokoso mingi soki okei na yango epai na munganga te.

Solo : pokoso mingi ya ba pasi yango ekokomisa muasi na kobota mabe ya bana. Soki miso ya muana oyo abotami ezuami na pasi yango, chlamydia mpe osungami na minganga te, muana akokufa miso pokoso mususu ekoki kokomisa na ba pasi ya motema mpe ko komisa muana azangi mayele (kisengi).

Bato baye bazali na ba maladi wana, bakoki kosangana nzoto na mosusu te soki bazangi eloko lokola epekeseli mpo bakoki kotikela basusu ba pasi yango mpe VIH.

Solo : bopesani ya ba pasi wana mpe VIH ezali mingi penza. Ya monene soki ba maladi yango etumuli biteni ya nzoto ekomi lokola lindusu oyo ekopesa VIH nzela ya bokoti na nzoto.

Ekoki kosalema te soki moto azali kolata nembo liboso ya bosangani akoka kuzua ba pasi wana bobele soki ndembo yango epasuki.

Solo : banyama to mikolobe oyo ezali kopesa ba pasi wana ezali na makoki te ya kotobola ndembo oyo mobali akolata to oyo muasi akolata na tango ya bango kosangana.

Soki tolongoli VIH na SIDA tala bilembo oyo ezali komonana na ba maladi oyo ezali kozuama na bosangani ya muasi na mobali

Malali ya kobimisa ba Pi to makila na nzoto ya mobali to muasi (gonorrhée)

Kasuende (syphilis)

Herpès

Condylome

Candidose (muguet)

Chancre

Granulome inguinal (donovanose)

Chlamydia

Hépatite B

Trichomonas

Bilembo ya pasi yango mpo na mibali

- Nzoto ya mibali ekobimisa mayi ya solo mabe ya langi ya mayi ya pondo to ya jaune.
- Pasi mpe kotungisama tango ya kosuba mpe mposa ya kosuba.
- Ba mbuma ekobimela na kingo lokola likoko ya singa bakangi akosala pasi mingi.
- Ba pota lokola ya moto ekobimela na nzoto ya mibali ekoki kozala na pasi to te.
- Makuanza ekobima na maboko mpe makolo esala pase te.
- Mukusa mingi na nzoto ya mibali.
- Nzoto moto, pasi ya moto, zeyi mpe kosanza.
- Nzoto moto, ne mpiyo ya kolengisa nzoto.
- Ba pota na monoko.
- *Nodules sous cutanes*
- *Verrues dans la région des parties génitales*

Bilembo ya pasi yango epai ya muasi

- Kobima makila na tango nyonso
- Pasi na se ya libumu
- Kobimisa mayi na nzoto ya basi oyo ezali na ba langi ya pembe, ya jaune, ya mayi ya pondu mpe ekopesa solo mabe mingi.
- Kovimba ya nzoto ya basi mpe mukusa mingi mpe kovimba ya biteni mike ya nzoto ya basi.
- Pasi makasi tango ya kosangana na mobali

Kokoso oyo ekomonana na tango ya bozangi kokende epai ya munganga

- Kozanga kobota
- Pasi ya mukongo oyo ezali kosila te
- Cancer to pota ekauka te na kati ya libamu
- Muana oyo abotami akozua mpe pasi yango ko wuta na mama
- Bozui ya VIH soki okebi te

Mpo na kosilisa maladi oyo ezali kozuama na bosangani ya muasi na mobali

Nakanisaki nasili kozua maladi oyo ya bosangani ya muasi na mobali, matondi epai na Nzambe, bilembo ya ba pasi yango oyo ezalaki komonana na nzoto na ngai esili kolimua nakoki komitungisa lisusu te.

Ekoki kokoma ete ozui ba maladi wana mpe bilembo emonani na nzoto mpe sima ya mua tango bilembo nyonso elimue. Yango elingi koloba te ete maladi yango esili mpe okoki kopesa moto mosusu te. Kende epai na munganga na hôpital mpo batala yo soki pasi yango esili. Nayebi ete nazuaki ba maladi yango nasili kozua ba kisi oyo ebikisaka ba maladi yango nasombaki na pharmacie mpe na miyoki malamumu penza mpe namoni nakoki ata kokoba komela ba kisi yango te.

Ezali mabe mingi na kozanga kosilisa kozua ba kisi oyo bakomelaki yo ata soki bilembo ya maladi yango ezali komonana lisusu na nzoto te.

Yeba ete maladi esengeli kozala kaka na nzoto na yo. Na bozua ndambo ya ba kisi pamba ezali kokomisa mikolobe na makasi mingi mpe ba kisi ekozala na makasi ya kobikisa te. Osombaki ba kisi na mbongo nayo, esengeli mpe okoka komela yango nyonso mpo na tina yango.

Ezali nde moninga na ngai nde mafina ezali kobima ye. Lokola ngai nazali komona eloko moko te kati na nzoto na ngai na ndimi nazui ba pasi yango te.

Okoki kozala nabokono yango ata ko bilembo bizali kimonana te

Okoki kozala osi opezi bokono wana na mologani wa yo Esengeli otelema mpe okende na lopitalo kokutana na munganga

Ezali malamumu mingi koyeba te ekoki kokomela bino , yo na molongani wa yo, bokoka kosangisa nzoto na mutu mususu

Ezali malamumu mingi bolata préservatif (condom) liboso ya bosangisi nzoto mwasi na mobali

Nazali ata na makasi ya kokende na hôpital te. Osengeli osili kozua yango nde bilembo ya ba pasi yango ezali komonana te. Okoki kopesa molongani nayo ba pasi wana. Esengeli ozua makasi nayo na maboko mibale mpe okende na lopitalo mpo bakoka kotala yo nzoto.

Esengeli likambo yango bokamata yango na motema mobimba yo mpe molongani nayo mpo bosili kosanganisa nzoto na bino na bozangi komibatele bosangani na bino esengeli bolataka ndembo liboso ya kosangana.

Navimbaki na nzoto na ngai ya mobali mpe langi yango ezalaki ya motane nakendaki kosumba mua kisi minei ya langi ya bule na zando epai ya elenge mobali moko, ezalaki na motuya makasi mpenza te lokola na pharmacie sima na mua tango kovimba wana elimue

Yeba ete kovimba wana elimue kasi maladi te Kokanisa te esali malamumu mpo na bozui mua kisi wana kasi soki kisi wana ezali ya malamumu te, ekozala na makasi te, wana osali mosala ya pamba, obombi mbonge Na bongo esengeli kosalela ba ndembo kozua ba pasi mabe wana ezali kotalisa ete okokoma mpe na kozua VIH. Esengeli okende na hôpital bakoka kotala yo.

Ndembo ya komibatela na yango : eloko tosengelikosala te

Kotika ndembo wana na moyi, to na esika ya mulunge mpe na mayi to piyo.

Esengeli kosala bongo te mpo na bolelisi eloko ekoki kokomisa yango kopasoka.

Kosalela ndembo oyo ezipelo na yango (emballage) ekawuki makasi to ezali na lolenge mabe.

Esengeli kosala bongo te mpo bandembo wana oyo esili kowumela mingi ekoki kopasuka

Kosalela ndembo oyo esili kolekisa tango ya kosala yango oyo ekomami likolo na ezipelo yango.

Esengeli kosala bongo te mpo ba ndembo ya kala ekoki to kopasuka.

Kosalela ndembo mibale mbala moko mpo na komibatela malamumu.

Esengeli kosala bongo te mpo mibale ezali kokilisa posa nyonso kusalela moko na lolenge malamumu ekoki.

Kotiya ndembo kaka na ebandeli mpe kozinga bolumbu ya mobali mua ndambo.

Esengeli kosala bongo te mpo te soki ndembo yango efungulami malamumu te ekoki kobima yango moko.

Kosalela ba mafuta nyonso mpo na kolembila ndembo liboso ya kolata.

Esengeli kosala bongo te mpo kosala bongo ekoki kokomisa yango epasuka.

Kotiya ndembo kaka liboso ya kosopa mayi na nzoto ya muasi.

Kosala bongo te mpo kosangana nyonso oyo ezangi kolata ndembo ezali na likama.

Kosalela ndembo oyo elembisami to ekauki makasi.

Kosala bongo te mpo ndembo oyo esili kowumela mingi ekoki kaka kopasuana.

Ndembo ya komibatela na yango : eloko okoki kosala

Kokamata tango nayo mpo na kolata ndembo.

Esengeli bongo mpo ndembo wana ekoki kopasuka soki olati yango mabe.

Mikolo nyonso kozala na ndembo soki obimi.

Esengeli bongo mpo okoki koyeba te liboso soki okokende kosangana na muasi.

Kolata ndembo tango nyonso kosangana na mua muasi ezali.

Esengeli bongo mpo okomikengela malamumu.

Komemaka ndembo mibale tango nyonso mpo oyebi eloko ekokomela yo te.

Esengeli bongo oyebi te mpo okoki kokoma na bosenga ya mususu ya mibale na esika ya kosenga epai ya moninga.

Kosalela ndembo kaka mbala moko ?

Esengeli bongo mpo ete ndebo oyo basili kosalela ekoki kopasuka.

Kotiya mayi to soyi na ndembo mpo ezala ne muselu ya kokota malamumu.

Esengeli bongo mpo mafuta oyo ezali kati na yango ekitisi makasi ya ndembo.